1948 — 1958

Фүзули ше'ринин бәстәкар гардашы

Унудулмаз мүәллим, бөйүк сәнәткар

10 ил бундан әввәл халгымызын бөйүк оғлу, Азәрбайчан бәстәкар мәктәбинин ярадычысы, мәшһур совет бәстәкары Үзейир Һачыбәйов арамыздан кетди. Лакин бөйүк сәнәткарын мусигиси халгымызын үрәйиндә яшайыр, онун мә'нәви һәятыны зинәтләндирир. Букүн биз онун вәфатынын он иллийини гейд эдәркән, дәрин бир ифтихар һиссилә дейә биләрик ки, заман бу бөйүк исте'дадын гурдуғу әзәмәтли бинаны сарсытмагдан нәинки ачиздир, әксинә, онун кетдикчә даһа да мөһкәмләндийинә шаһид олур. Онун мусигисинин парлаг рәнкләри даһа да әлванлашыр вә биз онун ярадычылығында ени көзәлликләр вә инчәликләр кәшф эдирик.

Азәрбайчан опера сәнәтинин инкишафы, өз гүдрәтли исте'дадыны халга сәрф этмиш Үзейир Һачыбәйовун ады илә гырылмаз телләрлә бағлыдыр. Һачыбәйов бүтүн Яхын Шәрг аләминдә илк опера олан «Лейли вә Мәчнун», еләчә дә ән яхшы совет операларындан бири олан, Азәрбайчан мәдәниййәтинин көзәл инчиләриндән сайылан «Короғлу»нун мүәллифидир.

Көзәл бәстәкарымызын ярадычылыг йолу һеч бир заман динчлик билмәйән, даим мусиги ярадычылығынын йүксәкликләринә чан атан, өз сәнәткарлығыны йорулмадан чиландырмаға чалышан бөйүк бир истe'дадын инкишафыны әкс этдирән парлаг бир нүмунәдир. Мусигишүнасларымыз Үзейир Һачыбәйов ирсинин өйрәнилмәси саһәсиндә хейли иш көрмүшләрсә дә, онун тәхминән 50 ил әввәл язылмыш илк әсәрләрилә һәятынын сон дөврүндә яздығы әсәрләрин, хүсусән, «Короғлу» операсы, о чүмләдән халг мусигисинин тәбиәтинә нүфуз этмәк нүмунәси олан, өз көзәллийи илә һамыны һейран эдән «Фирузә» операсы арасындакы мәсафәни һәлә дә лазымынча айдын тәдгиг этмәмишләр. Бу мә'налы ярадычылыг йолуну һәртәрәфли өйрәнмәк лазымдыр.

Үзейир Һачыбәйовун илк ярадычылыг аддымлары мүвәффәгиййәтлә гаршыланмыш вә халг тәрәфиндән бәйәнилмишдир. «Лейли вә Мәчнун» операсы дәрһал үрәкләрә йол ачмыш вә о заман һәлә чох кәнч олан бәстәкара шөһрәт газандырмышдыр. Лакин бу мүвәффәгиййәтләр мүәллифи алудә этмәмиш, о, әлдә этдикләрилә кифайәтләнмәк истәмәмишдир. Бүтүн һәгиги ярадычылар кими, о да ени, даһа мүкәммәл бәдии васитәләр ахтармыш, өз истe'дадыны инкишаф этдирмәк үчүн ени йоллар тапмаға чалышмыш, өз гаршысында ени-ени чәтин вә мүрәккәб ярадычылыг вәзифәләри гояраг, рус вә Гәрби Авропа мусигисинин опера нүмунәләрини диггәтлә өйрәнмиш, һәр чүр ағыр зәһмәтә гатлашмышдыр.

Унутмаг олармы ки, дүня шөһрәти газанмыш «Аршын мал алан» мусигили комедиясынын мүәллифи Үзейир Һачыбәйов, тәләбә һәятынын чәтинликләринә бахмараг, өз тәһсилини давам этдирир, сәнәткарлығыны тәкмилләшдирир, мусиги дилинин даһа да сафлығына вә айдынлығына наил олмаға чалышырды. Ярадычылыгда раһатлыг билмәйән, милли сәнәтин инкишафы үчүн даим ени йоллар ахтаран, өз истe'дадына һәмишә сон дәрәчә тәләбкар олан Үзейир Һачыбәйов бизим бәстәкарларымыз үчүн унудулмаз бир нүмунә олмалыдыр.

Үзейир Һачыбәйов һәятынын сон күнләринәдәк халгдан айрылмамыш, ярадычылыгда өзүнә дост билдийи халг мусиги усталарына һеч бир заман юхарыдан бахмамышдыр. Өз мусиги дилини зәнкинләшдирмәк, ени бәдии ифадә васитәләри тапмаг мәгсәдини изләйән бәстәкар халг сәнәтинин һәят булағындан даим су ичмишдир. Эйни заманда, өз әсәрләриндә һеч бир заман халг нәғмә вә муғамларыны эйнән тәкрар этмәмиш, халг мусигисинин маһиййәтини ифадә этмәк үчүн өзүнүн орижинал ярадычылыг үслубуну яратмаға сә'й көстәрмишдир. О, халгын мусигисиндән истифадә эдәркән, ону ени бир кейфиййәтдә, зәнкинләшдирилмиш бир шәкилдә халга гайтармаг мәгсәдини изләмишдир. Мүгайисәли бир дилдә десәк о, тонларла мусиги дәмир күлчәсини ишләйәрәк халг мусиги дүһасынын грамларла гызылыны әлдә этмәйә чалышмышдыр.

Һачыбәйовун бөйүк ярадычылыг гәһрәманлығы өзүнүн ән мүкәммәл ифадәсини онун өлмәз «Короғлу» операсында тапмышдыр. Бу операнын сайсыз-һесабсыз көзәлликләриндән, букүн биз онун һәр чүр сүн'и бәр-бәзәкдән, заһири, декоратив ярашыгдан узаг олуб, өз мүдрик айдынлығы вә садәлийи, инчәлик вә сафлығы илә фәргләнән мусиги реализмини вә инандырычылығыны, парлаг сәнәткарлыгла бирләшән халг руһуну хүсусилә гейд этмәйи лазым билирик.

Москвада кечириләчәк Азәрбайчан инчәсәнәти вә әдәбийяты онкүнлүйү әрәфәсиндә, истәр-истәмәз 1938-чи илдә кечирилән биринчи онкүнлүк көзүмүзүн габағында чанланыр: Үзейир Һачыбәйовун һәм мусигиси, һәм дә онун онкүнлүйә һазырлыг просесиндә көстәрдийи гайғыкешлик вә мәс'улиййәт бу онкүнлүйүн, демәк олар ки, чаны, үрәйи иди. О күнләрдә Үзейир Һачыбәйов һәр бир хырда ишә бөйүк гайғы илә янашыр, чаван актйорлара, чаланлара, охуянлара, бәстәкарлара вахт сәрф эдиб, онлара йол көстәрирди. Онун өз мусигиси онкүнлүк програмында чох бөйүк ер тутурдуса да, о, һәмишә бөйүк бир тәвазө'карлыг көстәрир вә гейд эдирди ки, онкүнлүк Азәрбайчан халгынын онкүнлүйүдүр, онун әсәрләри исә Коммунист партиясынын вә Совет һөкумәтинин гайғысы сайәсиндә Азәрбайчан халгынын газандығы бөйүк мәдәни наилиййәтләрин чүз'и бир һиссәсидир.

Көркәмли мусиги устасынын, көзәл инсанын, гайғыкеш мүәллим вә доступ сурәти бизим хатиримиздә мәһз бу чүр мүдрик вә садә, бөйүк вә тәвазө'кар бир сурәт кими яшайыр.

Он ил әввәл биз өз садиг мүәллимимиздән һәмишәлик олараг айрылдыг, лакин онун өлмәз мусигиси унудулмаз сурәти букүн бизимлә яшаяраг, дүняда сүлһ вә сәадәт уғрунда мүбаризә апаран Азәрбайчан халгына көмәк эдир. Үзейир Һачыбәйовун ярадычылығы коммунизм уғрунда йорулмадан чалышан совет адамларына мәнәви зөвг верән гүдрәтли сәнәтдир.

Гара ГАРАЕВ

„Лейли вә Мәчнун" ени гурулушда

Бу яхынларда М. Ф. Ахундов адына Опера вә балет театрымыз Фүзулинин өлмәз поэмасы әсасында Үзейир Һачыбәйовун ятратдығы «Лейли вә Мәчнун» операсыны ени гурулушда тамашая гойду.

Ени гурулуш, ени тәртибат, ени артистләр — бүтүн бунлар тамашачыларын марағыны артырыр. Мәчнун ролунда Ағдамдан театра дә'вәт эдилмиш, кәнч артист Бакир Һәшимов биринчи дәфә чыхыш этди. Бу мүрәккәб, психоложи ролу илк дәфә көркәмли артистләримиздән Һүсейнгулу Сарабски ойнамыш вә онун ифасы хатирәләрдә унудулмаз из бурахмышдыр. Сонралар Һүсейнаға Һачыбабәйов, Әләвсәт Садыгов вә башгалары бу ролу ифа этмишләр. Онларын һәрәсинин өзүнә мәхсус яхшы чәһәтләри олдуғу кими Б. Һәшимовун ятратдығы Мәчнун образынын да бир сыра диггәти чәлб эдән чәһәтләри вардыр. Бакир илк пәрдәдә Маһур Һинди муғамынын «бәрдашт» (башланғыч) һиссәсини охуян кими динләйичиләри әлә алыр. Бакирин ширин, малаһәтли күшәләри динләйичиләрә хош кәлир. II пәрдәдә Лейлинин атасындан рәдд чавабы аландан сонра онун охудуғу «Шаһназ» да тә'сирлидир.

О: «Я рәб, бәлайи-эшг илә гыл ашина мәни; Бир дәм бәлайи-эшгдән этмә чида мәни» дейәркән салон һәрәкәтә кәлир. IV пәрдәдә Мәчнунун—Бакирин охудуғу «Секаһ» да тә'сирли иди. «Кет, сән Лейли дейилсән, эй пәризад» сөзләрини кәнч артист һәзин бир сәс вә үрәклә охуюр.

Б. Һәшимовун ширин, япышыглы сәси, инчә хырдаламалары вардыр. Нечә дейәрләр, онун боғазы сөзүнә «бахыр», сәсини һарая дөндәрмәк истәйирсә она мүвәффәг олур. О, өзүнә мәхсус бир үслуб илә охуюр, һеч кими ямсыламыр, орижинал нәфәсләр онун ифасы үчүн характерикдир. Мәчнунун—Бакирин актйор оюну да мараглыдыр. Артистин бою, көркәми, сәси Мәчнун образынын дәйәрли чыхмасына көмәк эдир. Мәчнун бәшәри бир эшглә севән, феодал патриархал гурулушунун әзабларына синә кәрән бир кәнчин образыдыр. Ону—дәрин эшг илә севән бир ашиг кими көстәрмәк вачибдир. Бакир буна, әсасән, наил олса да, онун оюнларында бир гәдәр соютлуг һисс эдилир. Онун охумасы һаггында да бә'зи гейдләр этмәк истәрдик.

I пәрдәдә «Дурун кедәк эвимизә» һавасыны Мәнсурийә пәрдәсиндә—әввәлки тону дәйишмәдән охумаг, яхшы оларды. Чүнки Мәчнунун атасы, анасы «Чаһаркаһ» үстә охудугдан сонра тону бирдән дәйишиб ашағы саланда мусигинин тә'сир гүввәси зәифләйир. Бакирин сәс диапозону кенишдир, о буну эдә биләр. Һәмин һал Нофәл кәлән пәрдәдә дә тәкрар олунур. Мәчнунун атасы зилдә «Пәнчкаһ» охуюр, сонра Мәчнун она «Растын» маясында чаваб верир ки, бу да тә'сири азалдыр. Бир арзумуз да ондан ибарәтдир ки, Бакир зәнкуләләрдә тәкрара йол вермәсин, һәр дәфә ени бир күшә вурмаға сә'й этсин. Шүбһә йохдур ки, истe'дадлы кәнч артист өз үзәриндә яхшы чалышарса, узун мүддәт ядда галачаг бир образ ярада биләр.

Актйор оюнундан бәһс эдәркән халг артисти Ағабаба Бүнядзадәнин яратдығы Лейлинин атасы ролуну хүсуси гейд этмәк лазымдыр. Бу ролда биз көзәл баритон сәсә малик олан артистимиздә ени кейфиййәтләр һисс эдирик. Онун II пәрдәдә охудуғу «Шур» чох мүвәффәгиййәтлидир.

Образларын трактовкасында бир сыра ениликләр һисс эдилир. Әсәрә әлавә эдилән хырда эпизодларын чоху Ү. Һачыбәйовда да олмушдур. Лакин нәдәнсә узун мүддәт режиссорлар һәмин эпизодлары ихтисар этмиш, тамашачылара көстәрмәмишләр. (Мәсәлән, элчиләрин кәлмәсини хәбәр вермәк, Лейлинин эвиндә Мәчнуна гаршы деди-году. Мәчнун вә Лейлинин I пәрдәдә пусулмасы, Зейдин Лейлийә мәктуб кәтирмәси вә с.). Бу әлавәләр әсәрдәки конфликти кәркинләшдирир, операнын драматизмини күчләндирир.

Лейли ролунда Сара Гәдимова вә Рүбабә Мурадова мүвәффәгиййәтлә чыхыш эдирләр.

Зейд ролуну кәнч артист Гулу Әскәров яхшы ойнайыр. Зейдин сон пәрдәдә, Лейлинин исә IV пәрдәдәки охумалары яхшы актйор оюну илә вәһдәт тәшкил эдир. Күлхар Һәсәнова (Лейлинин анасы), Симузәр Һәтәмова (Мәчнунун анасы) яратдыглары сурәтләрин өһдәсиндән мүвәффәгиййәтлә кәлирләр. Ибн Салам ролунда театра ени кәлмиш яхшы сәсә малик Шаһмалы Һачыев мүмкүн гәдәр өзүнү сәрбәст апармаға чалышса вә зилдә артыг зәнкулә вурмаса, даһа чох мүвәффәгиййәт газанар.

Актйор оюну илә әлагәдар олараг бир енилик дә нәзәрә чарпыр. Габаглар муғам операларында мүәййән екнәсәглик, ибтидаилик өзүнү көстәрирди. Муғам опералары айры-айры муғамларын нөвбә илә, дуэт кими охунмасы илә мәһдудлашдырылыр, актйор оюнунда характерләр ачылмырды. Бу ишдә артистләрдән чох дирижор вә режиссорлар күнаһкар иди.

«Лейли вә Мәчнун»ун ени гурулушунда бу гүсурлар нисбәтән арадан көтүрүлмүшдүр.

«Лейли вә Мәчнун»ун ени гурулушу диггәтәлайиг һадисәдир. Бу, Фүзулинин юбилейинә вә «Фүзули ше'ринин бәстәкар гардашы» Үзейир Һачыбәйовун хатирәсинә көзәл һәдиййәдир.

Ариф МӘММӘДОВ

Үзейир Һачыбәйовун, кәнч һейкәлтәраш Э. Әлиев вә Ә. Мирзәев тәрәфиндән һазырланмыш бүстү.

Биринчи фантазия

...Мусиги мәктәби директорунун кабинәсинин гапысы явашча ачылды. Гапыда уча бойлу бир кәнч көрүндү.

— Үзейир мүәллим, янынызa бир иш үчүн кәлмишәм.

— Буюр, әйләш, сәни динләйирәм.

— Үзейир мүәллим, сиздән хаһиш эдирәм ки, мәни халг мусигиси шө'бәсиндән башга шө'бәйә кечирәсиниз.

— Демәк, тар чалмаг истәмирсән.

— Йох, йох, әксинә,—дейә кәнч э'тираз этди.—Мән тар чалмағы чох севирәм. Өзүнүз дә билирсиниз ки, мән һәлә мәктәбә дахил олмамышдан да тар чалырдым.

— Демәк, сән һәр шейи өйрәнмисән. Сәнә тар чалмағы өйрәтмәк даһа лазым дейил,—дейә директор чидди нәзәрләрлә ону сүздү.

— Үзейир мүәллим, тар саһәсиндә элә бир енилик көрмүрәм. Онсуз да муғамларын һамысыны чала билирәм. Мән элә бир мусиги аләтиндә чалмаг истәйирәм ки, нотла чалынсын.

— Демәк, сән нотла чалмаг истәйирсән?

Бу вахт өлмәз бәстәкара диггәт етирән олсайды, онун көзләриндәки севинч гығылчымларыны айдын көрәрди.

— Бәли, тары да нотла чалмаг истәрдим. Тәәссүф ки, бу, мүмкүн дейил.

Бәстәкар меһрибанчасына гаршысындакы кәнчә бахыб күлүмсүнду:—Тәләсмә, оғлум,—дейә сөзүнә давам этди.—Тезликлә сән вә сәнин йолдашларын истәдийиниз мусиги әсәрини тарда нотла чалачагсыныз.

— Бу нечә ола биләр, мүәллим! Ахы, тарын сәс гурулушу нотла чалынан Авропа мусиги аләтләринин сәс гурулушундан тамамилә фәрглидир.

— Һаглысан, оғлум. Тарын сәс гатары Авропа темперасиясы илә дүз кәлмир,—дейә мүәллим разылашды.

Бу, тамамилә мүмкүндүр вә биз буну эдәчәйик. Кет, тәһсилинә давам эт! Нотлары яхшы өйрән.

Шакирдин нотла тар чалмаг арзусу Үзейир Һачыбәйову һәдсиз дәрәчәдә севиндирмишди. Ахы, тар үчүн нот гурулушу дүзәлтмәк фикри ону чохдан дүшүндүрүрдү. Бу, бәстәкарын ән көзәл арзусу иди!...

Тар мусиги аләтинә Үзейир һәлә ушаглыгдан яхшы бәләд иди. О, мусигичиләр вә хәнәндәләр мәскәни олан Шушада мәшһур тарзән Мирзә Садығы динләмиш, онун мәһарәтинә һейран галмышды. Мирзә Садығын чалдығы сәмими халг мелодиялары, ифачылыг мәһарәти кәләчәк бәстәкарын һиссләрини һәйәчана кәтирмиш, онда доғма мусигийә вә тара мәһәббәт оятмышды.

Мирзә Садыг нәинки маһир тарзән, һәм дә тарын гурулушуну дәйишдирән яхшы новатор олмушдур. Әввәлләр тар ялныз беш сим, 21 пәрдәдән ибарәт олдуғу һалда, Мирзә Садыг онун гурулушуну дәйишдирәрәк әлавә 6 сим дә артырмыш, 21 пәрдәни исә 17-йә эндирмишди. Мирзә Садығын тарын гурулушуна кәтирдийи бу ениликләр тарын тәкмилләшмәсинә, бу аләтдә ени ифачылыг имканынын мейдана кәлмәсинә сәбәб олмушдур. Мирзә Садығын тәкмилләшдирдийи бу тары халг «Сеһирли тар» адландырмышды. Тарзәнләр исә өз тарларыны һәмин формада дүзәлтмишдиләр.

Азәрбайчанда Совет һакимиййәти гуруландан сонра Бакыда мусиги мәктәби ачылды. Йүзләрлә оғлан вә гыз бурада пешәкар мусиги тәһсили алмаг имканына малик олдулар. Үзейир Һачыбәйов бу мәктәбә рәһбәрлик эдир, эйни заманда, мусиги нәзәриййәси вә Азәрбайчан халг мусигисинин әсасларындан дәрс дейирди. Онун тәшәббүсү илә мусиги мәктәбиндә халг мусигиси шө'бәси ачылды. Мәшһур тарзәнләрдән Мирзә Фәрәч, Мәнсур Мәнсуров вә даһа сонралар Әһмәд Бакыханов бу мәктәбә дә'вәт олундулар. Күнләр кечди. Лакин тары нотла чалмаг фикри бир дәгигә дә олсун бөйүк бәстәкары сакит бурахмайырды. Узун вә мәһсулдар бир ярадычылыг йолу кечән Үзейир Һачыбәйов «Тарын сәс гатарынын енидән гурулмасынын лайиһәси» әсәрини язды. Бу әсәр тары нотла чалмағы нәзәри чәһәтдән әсасландыран элми әсәр иди. Үзейир Һачыбәйовун гаршысында икинчи әсас бир мәсәлә дурурду. О да кәлдийи элми нәтичәләри кениш сурәтдә тәчрүбәдә тәтбиг этмәкдән ибарәт иди. О, тарын көвдәсиндәки пәрдәләрин ерини дәйишдирәрәк, онун сәс гатарыны фортопианонун сәс гатарына уйғунлашдырды вә илк техники этүдләр язды, истe'дадлы тәләбәси Сәид Рүстәмова тарда нотла чалмағы өйрәтди. Сәид бу иши асанлыгла гаврады. Бир айдан сонра Сәид тарда Гунонун «Фауст» операсындан валсы, Мотсартын «Рондо»суну мәһарәтлә ифа этди.

Нотла ени гурулушлу тарда ифачылығы нүмайиш этдирмәк үчүн Әзизбәйов адына Азәрбайчан Драм театрынын салонунда хүсуси концерт тәшкил эдилмишди. Концертдә йүзләрлә мусигишүнаслар, халг чалғы аләтләри ифачылары, хәнәндәләр, бәстәкарлар вә тамашачылар иштирак эдирди.

Әввәлчә концертдә Үзейир Һачыбәйов өз достларыны, мусиги ичтимаиййәтини вә тәләбәләрини тәзә лайиһәси илә таныш этди. Сонра тәләбәләриндән тәкмилләшдирилмиш тарда бир нечә техники этүд чалмаларыны хаһиш этди. «Фауст»дан чалынан валс һамыны һейрәтә кәтирди. Ифа гуртардыгдан сонра салону алгыш сәсләри бүрүдү. Бу алгыш мусигимиздә әлдә эдилмиш тарихи бир гәләбәни хәбәр верирди. Гунонун «Фауст» кими мүрәккәб мусиги нотларынын тарда ифа эдилмәси сүбут эдирди ки, Азәрбайчан мусиги мәдәниййәтинин әзиз вә доғма чалғы аләти олан тар, дүнья мусиги ифачылығына мусиги аләти кими дахил ола биләр. Һәмин концертдә Мүслүм Магомаев һәйәчанла Үзейири гучаглайыб деди:

— Бөйүк бир ишә башламысан Үзейир. Сәни үрәкдән тәбрик эдирәм. Бу, бизим мусигимизин бөйүк гәләбәсидир.

Үзейир исә өзүнә мәхсус тәвазө'карлыгла чаваб верди:

— Йох, әзиз достум, тәбрик һәлә тездир. Бу енилийи һәята кечирмәк үчүн һәлә чох иш көрмәк лазымдыр.

Бөйүк бәстәкар габагчадан һисс этмишди ки, өз тәчрүбәсини яяркән бөйүк мүгавимәтләрә раст кәләчәкдир. Доғрудан да о, ени лайиһәсини һәята кечирмәйә башлаян кими көһнәпәрәстләр, ниһилистләр, баша бәла «нәзәриййәчиләр» һамысы онун әлейһинә чыхды. Үзейир Һачыбәйов бирдән-бирә ики чәбһәнин атәшинә синә кәрмәли олду. Бу мүбаризә узун вә чәтин мүбаризә иди. Үзейир Һачыбәйов мәтбуат сәһифәләриндә көһнәпәрәстләрә вә ниһилистләрә кәскин чаваблар верир, тарын нотла чалынмасы ишини инкишаф этдирирди. Инадлы эмәйин вә мүбаризәнин нәтичәсиндә халг чалғы аләтләринин нот системи мусиги мәктәбләринин тәдрис курсуна дахил эдилди. Чох кечмәдән каманча вә балабан чалмаг да нота салынды. Беләликлә дә, Үзейир Һачыбәйовун рәһбәрлик этдийи мусиги мәктәби пешәкар мусиги кадрлары етишдирән әсас мәнбәә чеврилди.

Нәһайәт, 1931-чи илдә Үзейир Һачыбәйов техникумун тәләбәләриндән ибарәт илк нотлу халг чалғы аләтләри оркестрини тәшкил этди. Чалғы аләтләри оркестринин тәркибинә, әсасән, тар, каманча, балабан, дәф вә нағара дахил эдилди. Эпизодик аләт кими оркестрдә Авропа чалғы аләтләриндән роял вә кларнет дә вар иди. Оркестрин бәдии рәһбәри Үзейир Һачыбәйов, концертмейстр вә дирижор көмәкчиси Сәид Рүстәмов олду. Оркестрин илк мәшғәләләриндә садә техники этүдләр, рус вә гәрб бәстәкарларынын әсәрләри ифа олунурду. Лакин оркестрин ени, хүсуси вә орижинал әсәрә эһтиячы вар иди. Бу чәтин мәсәләни Үзейир Һачыбәйов өз өһдәсинә көтүрдү. О, оркестр үчүн илк әсәри өзү язды.

Азәрбайчан нотлу оркестринин яранмасы хәбәри халгымызы севиндирди. Артыг һамы оркестрин илк чыхышыны сәбрсизликлә көзләйирди. 1931-чи ил апрелин 28-дә мусиги мәктәбинин концерт салону ағзына гәдәр динләйичи илә долу иди. Гырх кәнч ифачы сәһнәйә чыхмышды. Дәрин һәйәчан кечирән кәнч чалғычылар көкләнмиш тарларыны дизләри үстүндә тутараг, диггәтлә пүлтүн үзәриндәки нотларына бахырдылар. Һамы интизар ичәрисиндә иди. Сәһнәйә узун һөрүклү бир гыз чыхды. Һәйәчандан синәси галхыб энән бу гыз титрәк сәслә деди:

— Азәрбайчан халг чалғы аләтләринин илк нотлу оркестринин концертинә башлайырыг. Үзейир Һачыбәйов—«Биринчи фантазия». Ифа эдир Азәрбайчан халг чалғы аләтләри оркестри. Бәдии рәһбәр мүәллифдир!

Сүрәкли алгыш сәсләри салону бүрүдү. Үзейир Һачыбәйов сакит аддымларла дирижор пүлтүнүн архасына кечди. Бөйүк бәстәкарын әлиндәки чубуғун галхмасы илә гырх чалғычы, мусиги аләтләрини һазыр вәзиййәтдә сахлайыб, нәзәрләрини севимли мүәллимләринә дикдиләр. Әввәлчә гүввәтли аккордлар, сонра исә бир-бирини әвәз эдән доғма чаркаһын инчә һәзин мелодиялары эшидилди...

Бәли, бу, өлмәз «Биринчи фантазия» иди. Һәгигәтә чеврилмиш фантазия!..

Кәрим КӘРИМОВ

Ү. Һачыбәйов өз тәләбәләри илә бирликдә: (солдан) Г. Гараев, С. Рүстәмов, Ниязи, Ә. Һәсәнов.

Бәстәкарын дедикләри

«Мәним биринчи операм «Лейли вә Мәчнуну» тамашая гоян һәвәскарлар дәстәси бир чох чәтинликләрә раст кәлди. Тәкчә театр бинасыны ичарәйә көтүрмәк үчүн хейли мигдарда пул тапмаг (пул исә йох иди) лазым олдуғуну көстәрмәк кифайәтдир. Театр саһиби бизден үч гат артыг пул алырды. Тамаша үчүн бизә ярамаз реквизит вә сыныг-салхаг декорасия верирдиләр ки, бунлар да чох вахт п'есин мәзмунуна уйғун кәлмирди. Мәсәлән, сәһра сәһнәси әвәзинә Гафгаз дағларыны әкс этдирән декорасиялар гоюлурду, сәһнәдә гәдим Шәрг шәһәри әвәзинә орта әср Франса шәһәринин эвләрини көстәрән лөвһәләр гоюлурду вә с....».

☆

«Чар чиновникләри милли мусигили театр ярадылмасына һәр чүр васитәләрлә мане олурдулар... Руһаниләр вә чәһаләтпәрәстләр милли театр ярадылмасы әлейһинә гудуз тәблиғат апарырдылар».

☆

«...Мән бир тәрәфдән дәрс охумагда вә бир тәрәфдән дә «Аршын мал аланы» язмагдаям. Амма чох гәрибә оперетта олачагдыр. Сентябрда көндәрәрәм ки, әввәлчә ону гоясыныз. Амма «Әсли вә Кәрәми» күндүз ойнамагда бөйүк сәһв эдибсиниз, мән бу барәдә Мүслүмә дә язмышам. ... Мәним, консерваторияя кирәндән сонра Бакыя кәлиб ишләрә бир баш чәкмәк фикрим дәхи вардыр.

...Һәр һалда биз бир-биримизә лазым адамыг вә мәним дә бу гәдәр әлләшдийим одур ки, кәләчәкдә театр ишини элә бир һала салаг ки, нәинки тәк бир Бакы вә я Гафгаз, бәлкә һәр бир ердә вә һәр бир шәһәрдә театр вермәйә имканымыз олсун. Анчаг бир гәдәр дә көзләмәк вә зәһмәт чәкмәк лазымдыр. ...Мән Бакыда оларкән өз әсәрләримин гәдрини билмирәммиш, амма бурада билирәм ки, мәним әсәрим кәләчәкдә бөйүк бир иш көрәчәкдир...».

Һ. Сарабскийә мәктубундан
30 июл 1912-чи ил. Петербург

☆

«Өзләрини йүксәк сәнәт каһинләри һесаб эдән буржуа мусигичиләри халг ярадычылығына лагейд янашырлар. Онларын зәннинчә халг маһнысы «аз мәдәниййәтли, ибтидаи» яхуд ән яхшы һалда музейдә сахланылачаг гәрибә «орижинал» бир шейдир...».

☆

Бәстәкарын дедикләри

«Раст», «Шур», «Секаһ», «Шүштәр», Чаркаһ», «Баяты-Шираз» вә «Һүмаюн» Азәрбайчан мусигисинин еддә әсас ладыдыр.

Бунлардан Азәрбайчанда ән чох яйыланлар: «Шур» вә «Секаһ»дыр. Азәрбайчан халг маһнылары, рәгс һавалары вә с. мусиги формаларынын әксәриййәти бу ики ладда гурулмушдур. «Раст», «Шүштәр», «Чаркаһ» вә «Баяты-Шираз» да чох яйылмыш ладлардандыр, һамысындан аз ишләнән «Һүмаюн»дур.

Бәдии-руһи тә'сир чәһәтиндән «Раст» динләйичидә мәрдлик вә күмраһлыг һисси, «Шур» шән, лирик әһвали-руһиййә, «Секаһ» мәһәббәт һисси, «Шүштәр» дәрин кәдәр, «Чаркаһ» һәйәчан вә эһтирас, «Баяты-Шираз» гәмкинлик, «Һүмаюн» исә «Шүштәр»ә нисбәтән даһа дәрин бир кәдәр һисси оядыр».

☆

«Мусигишүнасларын дедийинә көрә мусиги мәдәниййәтинин мүәййән инкишаф мәрһәләсиндә олмасы илә бир-бириндән фәргләнән бир чох халгларда, мәсәлән, мисирлиләрдә, чинлиләрдә, һиндлиләрдә, әрәбләрдә вә юнанларда ладларын үмуми мигдары (мусигийә аид һесаб системиндән асылы олмаяраг) 84-дүр.

7 әсас Азәрбайчан ладынын 12 пәрдәли хроматик гаммасынын һәр бир тонунун гурулмасы да 84 рәгәмини әмәлә кәтирир».

☆

«Халг үчүн айдын бир мусиги дилиндә әсәр язмаг истәйән бәстәкар, халг ладларында мусиги бәстәләмәк ганунларыны әсаслы сурәтдә билмәдән ,чох чәтин ки, динләйичиләрин йүксәк бәдии тәләбини өдәйә билсин...».

☆

«Мусиги васитәләрилә заманәмизин гәһрәманынын долғун сурәтини яратмаг, совет вәтәндашынын зәнкин мә'нәви аләмини әкс этдирмәк вәзифәси ән әсас вәзифәдир».

☆

«Азәрбайчан халгы мәни, онун гәһрәманлыгла долу олан ишләрини мусиги әсәрләриндә көстәрмәйә руһландырыр.

Бунун үчүн совет халгынын гүдрәтли мә'нәви аләминә нүфуз этмәк, онун арзу вә диләкләринин тәрчүманы олмаг, онун түкәнмәз оптимизмини мусиги васитәләрилә көстәрмәк лазымдыр».